Հետազոտական աշխատանք

Կազմակերպության տվյալներ • Անվանում, հասցե • Տնօրեն • Էլ.հասցե • Հեռախոս	«Մասնակցային դպրոց» կրթական հիմնադրամ Վահրամ Սողոմոնյան masnakcayindproc@gmail.com +37493581908
Հետազոտության թեմա/վերնագիր • Հետազոտության թեմա	Կոմիտասի երգերի դերը որպես հայեցի դաստիարակության միջոց չորրորդ դասարանում
Ուսուցչի տվյալներ • Անուն, ազգանուն, հայրանուն • Մասնագիտություն • Հեռախոս • Էլ. հասցե • Դասավանդվող առարկաներ • Դասարաններ	Հարությունյան Ալլա Սանասարի Երաժշտության ուսուցչուհի 098 90 36 15 allaharutyunyan11@gmail.com Երաժշտություն 1-7 դասարաններ

Ուսումնական հաստատության տվյալներ • Անվանումը, հասցե • Հեռախոս • Էլ. հասցե (տնօրենության) • Web կայքի հասցե	Ռուբեն Սևակի անվան համար 151 հիմնական դպրոց Ք. Երևան, Բաբայան 40 010 25 57 88 rubensevak151sc@mail.ru Ք. Երևանի թիվ 151 հիմնական դպրոցն ունի 360 աշակերտ, 22 դասարան:

Բովանդակություն

Ներածություն **3**
Հիմնական բովանդակությունն Կոմիտասը և նրա մանկական երգերի ուսուցման նշանակությունը կրտսեր դպրոցում **5**
Հետազոտության ընթացքը Կոմիտասի մանկական երգերի ուսուցումը «Երաժշտություն» ուսումնական առարկայի ուսուցման գործընթացում **18**
Եզրակացություն **25**
Օգտագործված գրականություն **26**

Ներածություն

Նպատակը և հետազոտական հարցը	**Հետազոտության նպատակն է** ուսումնասիրել Կոմիտասի երգերի դերը որպես հայեցի դաստիարա-կության միջոց չորրորդ դասարանում: **Հետազոտական հարց** - Արդյո՞ք Կոմիտասի երգերը ձևավորում են հայեցի դաստիարակություն չորրորդ դասարանում:
Ո՞ր առանցքային կոմպետենցիային/կարողունակությանն է ուղղված նպատակի ուսումնասիրությունը	**Մշակութային կարողունակություն** – Սովորող-ները ճանաչում են հայ մշակույթի բաղադրիչները՝ որպես մարդկային զգացմունքների և գործողութ-յունների կողմնորոշիչներ: Նրանք արժևորում են սեփական ինքնությունը, ընտանիքի, համայնքի և պետության դերը: Աշակերտները ձևավորում են սեփական նախասիրություն ազգային մշակութային ժամանակաշրջանների ուսումնասիրության ընթաց-քում: Նրանք ի վիճակի են զարգացնել սեփական մշակութային ու գեղագիտական պատկերացում-ները՝ արժևորելով հոգևոր ժառանգությունն ու մշակութային բազմազանությունը, ճանաչելով հայ ազգային երաժշտական արվեստը և ձևավորելով մշակութային գրագիտություն և ճաշակ [1]:
Հետազոտության թիրախային խումբը և շրջանակը /քանակ, սեռային բաշխում/	Չորրորդ «ա» դասարան, 21 աշակերտ (10 աղջիկ, 11 տղա)

Օգտագործված հետազոտական մեթոդները, գործիքները (օրինակ՝ քանական հետազոտություն՝ հարցաթերթիկի միջոցով, որակական հետազոտություն՝ խորին հարցազրույցի միջոցով եւ այլն)	Կատարվել է տեսամեթոդական գրականության վերլուծություն, զրույց, դիտարկում:
Հետազոտության իրականացման ժամանակահատվածը	2023 թվականի սեպտեմբեր

Հիմնական բովանդակություն

Գրականության ակնարկ • Մեջբերումներ արդեն արված հետազոտություններից, • Մեջբերումներ գրականությունից, տեղեկության վստահելի աղբյուրներից: **<u>Պարտադիր է կատարել հղում աղբյուրին</u>**	Հայ երաժշտությունը ոչ միայն մեղկ ու տխուր չէ, այլ համակ ուժ է և կենդանություն, ու իր մեջ կը սնուցանե փիլիսոփայությունն իսկ, ոգին իսկ իր ցեղին, որովհետև երաժշտությունը ամենեն մաքուր հայելին է ցեղին, ամենեն հարազատն ու կենդանին անոր բոլոր արտահայտությանց մեջ՝ կենդանի, որքան կենդանի է այդ ցեղը, ուժեղ, որքան ուժեղ է իրեն ծնունդ տվող ժողովուրդը: **Կոմիտաս** Հայկական ազգային երաժտությունը դժվար է պատկերացնել առանց Կոմիտասի: Նրա գիտական և ստեղծագործական գործունեութ-յունը նոր էջ բացեց հայ երաժշտական մշա-կույթի պատմության մեջ: Հայ երգին, հոգևոր և ժողովրդական երաժշտությանը վերաբերող գիտական ուսումնասիրությունները Կոմիտա-սը ներկայացրել է Եվրոպայի մի շարք քաղաք-ներում (Բեռլին, Փարիզ, Ժնև, Լոզան և այլն), այդ թվում՝ Միջազգային երաժշտական ընկե-ության համաժողովներին, որի հիմնադիր անդամներից էր [3, էջ 539]: Կոմիտաս-գիտնականը նպատակ ուներ աշխարհին ներկայացնել հայկական երաժըշ-տական հարուստ մշակույթի ավանդույթները և ապացուցել, որ «հայն

ունի ինքնուրույն երաժշտություն»: Անգնահատելի է Կոմիտասի ավանդը բանահավաքչության գործում: Շրջե-լով հայաբնակ բազմաթիվ բնակավայրերով՝ հմուտ երաժիշտը ձայնագրել է հայ ժողովը-դական երգարվեստի տարբեր ժանրերի պատ-կանող մի քանի հազար երգ՝ այսպիսով մոռացումից փրկելով հայ ժողովրդի ստեղծած մի ողջ մշակույթ: Այդ երգերն իր գիտական և ստեղծագործական երկերի ատաղձն են կազ-մում: Որպես երգահան, երգիչ և խմբավար՝ Կոմիտասը բազմաթիվ համերգներ է ունեցել Հայաստանում, Եվրոպական երկրներում, Եգիպտոսում, Կոստանդնուպոլսում, Թիֆլի-սում և այլուր. նրա կատարումները մշտապես հիացական արձագանք են ունեցել ունկնդիր-ների շրջանում [4, էջ 92]: Կոմիտասը դասա-վանդել է Գևորգյան ճեմարանում, ապա նաև մասնավոր դասեր վարել Կոստանդնուպոլ-սում: Նա կրթել է շնորհալի երիտասարդների մի ողջ սերունդ: Կոմիտասի աշակերտներից ոմանք հայ երաժշտության բնագավառում կարևոր դեր խաղացին: Կոմիտասի կատարած գործը շարունակում է մնալ արդիական և մենք այսօր էլ շարունակում ենք աշխարհին ապա-ցուցել, որ հայկական մշակույթը դարերով մեր ժողովրդին ուղեկցած արժեք է, որը պետք փոխանցել սերնդե-սերունդ և

պահպանել օտար ազդեցություններից, ինչով էլ պայմա-նավորված է «Կոմիտասի մանկական երգերի ուսուցումը չորրորդ դասարանում» մեր կողմից ընտրված հետազոտության թեմայի արդիա-կանությունը:

Կոմիտասը համարվում է ժամանակակից հայկական դասական երաժշտության հիմնա-դիրը: Հայտնի է որպես երաժշտական ազգա-գրության ռահվիրաներից մեկը: Սողոմոն Սողոմոնյանը ծնվել է 1869 թվականի սեպ-տեմբերի 26-ին (նոր օրացույցով՝ հոկտեմբերի 8-ին) Փոքր Ասիայի Քյոթահիա քաղաքում [7]: Մկրտվել է ծնունդից երեք օր անց Սուրբ Թեոդորոս եկեղեցում և ստացել Սողոմոն անունը: Հայրը՝ Գևորգ Սողոմոնյանը, մասնա-գիտությամբ կոշկակար էր, որի ընտանիքը գաղթել էր Նախիջևանի Գողթն գավառի Ցղնա գյուղից, իսկ մայրը՝ Թագուհի Հովհաննիս-յանը, արմատներով Բուրսայից էր, և երբ իր տղան ծնվեց, նա ընդամենը 16 տարեկան էր: Սողոմոնը նրանց միակ զավակն էր: Երկուսն էլ մեծ սեր ունեին երաժշտության նկատմամբ: Տանը խոսում էին միայն թուրքերեն: Երբ Կոմիտասն ընդամենը վեց ամսական էր, նրա մայրը մահացավ, իսկ տասը տարեկանում տղան կորցրեց նաև հորը: Դրանից հետո նրան սկսում է դաստիարակել հորական տատը՝ Մարիամը, որը նրա համար եղել է երկրորդ

մայր: Մոր մահը խորը վերք էր թողել Սողո-մոնի հոգում, և նրա առաջին ստեղծագործու-թյունները նվիրված էին հենց նրան:

1875 թվականին փոքրիկ Սողոմոնն ընդուն-վեց իրենց քաղաքի միջնակարգ ուսումնա-րան, որն ավարտեց 1880 թվականին և հոր նախաձեռնությամբ մեկնեց Բուրսա քաղաք՝ ուսումը շարունակելու: Նա վերադարձավ հայրենի քաղաք հոր մահվանից չորս ամիս անց: Կոմիտասի մանկության ընկերը նրան բնութագրում էր որպես «գրեթե անօթևան»: Նա լիովին զրկվեց ծնողական խնամքից՝ դառնալով հոգեպես խոցելի, ինչը ևս դարձավ տարիներ հետո նրա մոտ ի հայտ եկած հիվանդության պատճառ: Սողոմոնի կյանքում շրջադարձային էր 1881 թվականը: Սեպտեմ-բերին 12-ամյա Սողոմոնը Քյոթահիայի հոգե-վոր առաջնորդ Գևորգ վարդապետ Դերձակյա-նի հետ մեկնում է Էջմիածին: Գևորգ Դ Կաթո-ղիկոսը հրահանգել էր, որ Գևորգ վարդապետը իր հետ Քյոթահիայից մի որբ աշակերտ բերի: Քսան երեխաների միջև վիճակահանության արդյունքում բախտը ժպտաց Սողոմոնին: Հոկտեմբերի 1-ին Սողոմոնը ներկայացավ կաթողիկոսին: Վերջինս սկսեց խոսել հայերեն և տղան ոչինչ չհասկացավ: Երբ կաթողիկոսն ասաց, որ տղան այդտեղ

անելիք չունի, քանի որ չգիտի հայերեն, Սողոմոնը պատասխանեց, որ եկել է սովորելու ու երգեց: «Լույս Զվարթ» երգելիս Սողոմոնը նկատեց, թե ինչպես կաթողիկոսի աչքերից արցունքներ գլորվեցին և թավալվելով ճերմակ մորուսի վրայով՝ կորան վերարկուի ծալքերի մեջ: Պատմական այս հուզիչ դրվագը գեղարվեստական իր ներկայացումն է ստացել Պարույր Սևակի «Անլռելի զանգակատուն» պոեմում: Հետո արդեն տղան Գևորգյան ճեմարանի ուսանող էր, որտեղ նա վերջապես հոգևոր խաղաղու-թյուն գտավ [6, էջ 139]:

1881-1910 թվականներին Սողոմոնը մեծ մասամբ եղել է Էջմիածնում, չնայած երկար ժամանակ է անցկացրել Եվրոպայում: Ճեմա-րանում ուսուցման առաջին տարում նա սովորեց հայկական ձայնանիշերը՝ խազեր, որոնք զարգացվել էին XIX դարում Համբար-ձում Լիմոնջյանի և նրա ուսանողների կողմից: Սողոմոնը բացահայտեց երաժշտության հան-դեպ իր մեծ սերը և սկսեց ձայնագրել Էջմի-ածնի շրջակայքի գյուղերում երգվող երգերը: Գյուղացիները նրան «Նոտայի Վարդապետ» անունն էին տվել: Կոմիտասը ամառն անց էր կացնում Հայաստանի տարբեր գյուղերում՝ առանձնահատուկ հարաբերություններ հաս-տատելով գեղջուկների հետ [7]:

Այդ ամենի արդյունքում Կոմիտասը լուծեց հայկական գեղջկական երգերի վերարտադրո-ման և պահպանման բարդ գիտական խնդի-րը: 1903 թվականի վերջին երեք տարվա հավաքագրումներից հետո լույս տեսավ «Հազար ու մի խաղ» ժողովրդական երգերի հավաքածուն:

Կոմիտասի համերգային շրջագայությունևնե-րը նպատակ ունեին հասարակությանը ծանո-թացնել հայ ժողովրդական երաժշտությանը և այդ ասպարեզում կատարած ռաումնասիրու-թյուններին: Իր դասախոսությունները Կոմի-տասը ուղեկցում էր ժողովրդական երգերի ոգեշունչ մեկնաբանմամբ: Ներքին մեծ հուզ-մունքով կատարում էր քնարական, ծիսական, աշխատանքային և այլ երգեր, ղեկավարում էր իր կազմակերպած երգչախմբերը, որոնց մաս-նակից էր դառնում տեղի հայ երիտասարդութ-յունը: Կոմիտաս Վարդապետը ժամանակի հետ քայլող անձնավորություն էր. նա ուներ կնիքներ, այցեքարտ, անվանական ծրար, կրում էր մողեսի տեսքով կրծքազարդ և իր սիրելի սաներին ու մտերիմներին անվանում էր «քէրթէնքէլէ»՝ մողես [6, էջ 169]:

1915 թվականի ապրիլի 24-ին երիտթուրքա-կան վարչակարգը շուրջ 600 հայ մտավորա-կանների հետ ձերբակալեց

նաև Կոմիտաս Վարդապետին և աքսորեց Չանղր (Կոստանդ-նուպոլսից 800 կմ հեռու): Երկու շաբաթ անց եվրոպական և ամերիկյան դեսպանների միջնորդությամբ նա ազատ արձակվեց և վերադարձավ Կոստանդնուպոլիս: Աքսորից վերադառնալուց հետո Կոմիտաս Վարդապե-տի առողջական վիճակը կտրուկ վատացավ: Նա ստացավ հոգեկան խանգարում և նրա մոտ ձևավորվեց հետվնասվածքային սթրես: Կոստանդնուպոլսի ատելության մթնոլորտը և հայերի զանգվածային կոտորածների մասին լուրերը շարունակում են խաթարել նրա զգայուն հոգեկան վիճակը: Մինչև 1919 թվականը նրան նախ տեղավորում են թուրքական ռազմական հոսպիտալում և ապա՝ տեղափոխում Փարիզի հոգեբուժա-րան, որտեղ էլ տառապանքների մեջ անց է կացնում իր կյանքի վերջին տարիները: Կոմիտասին ընկալում են որպես ցեղասպա-նության զոհ, արվեստում պատկերում որպես ցեղասպանության հիմնական խորհրդանիշ-ներից մեկը: Եղեռնի քստմնելի դրվագները, իր աշխատանքների կորուստը ծանր ազդեցին Վարդապետի նուրբ և զգայուն ներաշխարհի վրա, և նա կորցրեց հոգեկան անդորրը՝ ծանր և խորը վերապրելով իրականության և իր ժողովրդի կործանման ողբերգությունը: Նրա թողած

վերջին գրության մեջ, երբ բորբոքված ուղեղում դեռ չէին մարել գիտակցության վերջին կայծերը, հնչում է անելանելիությունն ու խոր հուսահատությունը:

Վարդապետի մոտ ակնհայտորեն խորա-նում էին հետապնդման մանիայի ախտանը-շանները, և ըստ հուշագիրների՝ յուրաքան-չյուր ցնցում և ձայն սարսափեցնում էր նրան: Վարդապետին թվում էր, թե թուրքերն անընդհատ հետապնդում են իրեն, ուստի և նա ձգտում էր բացարձակ միայնության և լռության, հաճախ չէր ընդունում իր վաղեմի բարեկամներին և ծանոթներին, իրեն տեսնել ցանկացող երկրպագուներին: Բժշկապետ Վահրամ Թորգոմյանը 1916 թվականի աշնանը, խորհրդակցելով Կոստանդնուպոլսի հայտնի հոգեբույժ դոկտոր Գոնոսի հետ, Վարդապետին տեղափոխեց Ստամբուլի Շիշլի թաղամասի *Hospital de la Paix* հիվանդանոցը, ուր Վարդապետը մնաց մինչև 1919 թվականը: Պայծառատեսության պահերին նա բազմիցս բողոքել է հիվանդանոցի անտանելի պայման-ներից. «Սնունդը՝ շան լափ, կեղտ ու ոջիլ, միակ բուժումը՝ մեկուսացում և անտարբեր վերաբերմունք»: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո հայ գաղութը Վարդապետի վիճակը

բարելավելու նպատա-կով որոշեց նրան ուղարկել Ֆրանսիա: 1919 թվականի ապրիլին Կոմիտասին տեղափոխե-ցին Փարիզի Վիլ-Եվրայի հոգեբուժարան, իսկ 1922 թվականի օգոստոսին միջոցների սղութ-յան պատճառով՝ Վիլ-Ժուիֆի հոգեբուժարան, ուր Վարդապետը մնաց մինչև իր կյանքի վերջը [6, էջ 139]:

Իրականում Կոմիտաս Վարդապետի հիվան-դության վերաբերյալ կան բազմաթիվ վար-կածներ: Մինչ օրս նրա հիվանդությունն ու մահվան ստույգ պատճառը մնում է անհայտ: Վերջինս անսպառ նյութ է հանդիսանում գիտական և պատմական ուսումնասիրութ-յունների, քննարկումների համար: Կոմիտաս Վարդապետը վախճանվեց 1935 թվականի հոկտեմբերի 21-ին առավոտյան ժամը 6-ին Վիլ-Ժուիֆի հիվանդանոցում՝ գարշապարի թարախակալումից առաջացած բարդություն-ների հետևանքով: Մահից հետո ստեղծվեց Կոմիտաս Վարդապետի մահադիմակը: 1936 թվականին նրա աճյունը փոխադրվեց Երևան և թաղվեց Կոմիտասի անվան պանթեոնում: Կոմիտասի կյանքի ողջ ընթացքը ներծծված է հայ ժողովրդի գլխին թափված տարբեր աղետներով:

Կոմիտասի ստեղծագործական ոճը յուրա-հատուկ է իր տեսակի մեջ: Հիմնվելով հայ ավանդական երաժշտական մշակույթի

առանձնահատկությունների վրա՝ նա հայտ-նաբերեց հարմոնիայի և պոլիֆոնիայի կիրառ-ման նոր և հարուստ հնարավորություններ, որոնք պատշաճ էին հայ երաժշտական մտա-ծողությանը: Նրա երաժշտական ժառանգու-թյունն ընդգրկում է վոկալ («Անտունի», «Կռունկ», «Ծիրանի ծառ», «Ալ այլուղս», «Զինչ ու զինչ» և այլն), խմբերգային՝ ժողո-վրդական և հոգևոր («Անձրևն եկավ», «Լուսնակն անուշ», «Գութաներգ», «Հայր մեր», «Ով զարմանալի», «Այսօր ձայնն հայրական», «Էջ Միածինն ի Հօրէ», «Տէր, ողորմեա» և այն), և դաշնամուրային («Յոթ պար», «Մշո շորոր» և այլն) ժանրի ստեղ-ծագործություններ: Կոմիտասի ստեղծագոր-ծության մեջ առանձնակի կարևորություն է ներկայացնում իր միակ ավարտուն մեծա-կտավ գործը՝ «Պատարագ»-ը արական կազմի համար [7]: Կոմիտասն ունեցել է նաև օպերա ստեղծելու մի քանի մտահղացումներ, որոնք մնացել են անկատար:

Կոմիտասը հավաքել և գրառել է ավելի քան 3000 հայկական ժողովրդական երաժշտու-թյան նմուշներ, որոնցից ավելի քան կեսը հետագայում կորել է և միայն մոտ 1200-ն է պահպանվել: Բացի հայ ժողովրդական երգե-րից, նա նաև հետաքրքրվել է այլ մշակույթ-ներով և 1904 թվականին հրատարակել քրդա-կան

ժողովրդական երգերի երբևէ գոյություն ունեցող առաջին ժողովածուն: Նրա երգչա-խումբը շատ եվրոպական երկրներում ներ-կայացրել է հայկական երաժշտությունը: Կոմիտասը 1910 թվականին հաստատվում է Կոստանդնուպոլսում՝ խուսափելով Էջմիած-նի ծայրահեղ պահպանողական հոգևորա-կանների վատ վերաբերմունքից և հայկական երաժշտությունը ներկայացնում ավելի լայն լսարանի: Կոմիտասին ջերմորեն ընդունել են հայկական համայնքներում, իսկ Արշակ Չոպանյանը նրան անվանել է «հայկական երաժշտության փրկիչ»:

Անգնահատելի է Կոմիտասի հավաքչական ու գիտական աշխատանքը: Նա ժողովրդա-կան երգերը գրառել է ազգագրագետի վար-պետությամբ, գեղագետի պահանջկոտութ-յամբ և գիտնականի վերլուծական դիտողա-կանությամբ: Երաժշտական բանահյուսութ-յան մի շարք հնագույն և բարձրարվեստ նմուշների հայտնաբերումը (հեթանոս հավա-տալիքներին առնչվող հորովելների եղանակ-ները, «Սասունցի Դավիթ», «Մոկաց Միրզա» վիպական ասերգերը, անտունիներն ու հոգևոր տաղերը) համարվում է պատմամշա-կութային խոշոր հայտնագործություն, իսկ հավաքած ավելի քան 4000 գեղջկական երգերը՝ հայ

ժողովրդական երգարվեստի անթոլոգիա: Կոմիտասը տեսական աշխատու-թյուններում բացահայտել է ժողովրդական երաժշտության կենսական հիմքերը, բնութա-գրել հայ երգի գեղագիտական արժանիքները, վերլուծել տեսակներն ու կառուցվածքային հատկանիշները: Հավաքագրելով և պահպա-նելով հայկական ժողովրդական երգերը՝ Կոմիտասը պահպանեց Արևմտյան Հայաս-տանի մշակութային ժառանգությունը, որը հակառակ դեպքում կկորսվեր ցեղասպանու-թյան արդյունքում: Մեծ հանճարի գրիչը չի սահմանափակվել երաժշտությամբ: Կոմիտա-սը նաև տասնյակ բանաստեղծությունների հեղինակ է: Սակայն դրանք վարդապետի կենդանության օրոք չեն տպագրվել: Կոմի-տասն իրեն չէր համարում կոչումնավոր բանաստեղծ, նա գրում էր ինքն իր համար:

Կոմիտասի երաժշտությունը և դրա դասա-վանդումը հանրակրթական կրտսեր դպրոցում հայեցի դաստիարակության բացառիկ միջոց է: Կոմիտաս իմանալը շատ կարևոր է մեր մատաղ սերնդի համար, ով պետք է ապրի վառ գույներով, աշխույժ ու լուսավոր ապագայով: Չափահաս տարիքում կոմիտասյան մեղե-դին դառնում է հասկացողություն, կենսա-կերպ, արժեք: Մեզ համար մեծ խնդիր է տարածել հայ մաքուր

	երգը՝ Կոմիտասի երգը՝ որը պետք է լինի հոգևոր կրթության հիմնա-քար: Կրտսեր դպրոցում Կոմիտաս ուսումնա-սիրում ենք առաջին դասարանից: Ամբողջ տարվա ընթացքում առաջին դասարանում, սովորողները Կոմիտաս լսում և երգում են գրեթե բոլոր տոների ժամանակ: Կոմիտասի՝ ծիսական երգերի և խաղերգերի միջոցով, զարգանում է կրտսեր դպրոցականի երաժըշ-տական ճաշակը: Արդեն երկրորդ դասարա-նում կարող ենք սովորել Կոմիտասի այն բանաստեղծությունները, որոնք ուսումնա-կան ծրագրով նախատեսված են տվյալ տարիքի սովորողների համար: Երկրորդ դասարանում մենք ավելի լավ ենք սկսում ճանաչել Կոմիտասին, կարդում և լսում ենք նրա ստեղծագործությունները, նկարում և երգում դրանք: Երկրորդ դասարանի սովորողին բարդ է Կոմիտասի կենսագրական տեղեկություններ հաղորդելը, հետևաբար սահմանափակվում ենք որոշ ճանաչողական տվյալներով: Այն, որ Կոմի-տասը գրել է շատ մանկական, ծիսական, աշխատանքային երգեր ու բանաստեղծու-թյուններ: Օգտագործելով մեր համակարգչային հըմ-տությունները՝ ինտերնետ ցանցին միացված համակարգիչը, էլեկտրոնային գրատախտա-կը օգտագործում ենք ինտերնետում փնտըր-տուքներ և Կոմիտասի

	մասին տեղեկություն-ներ, նրա կատարմամբ ձայնագրություններ գտնելու համար: Կարողանում ենք ուսում-նասիրել և սովորել մեր ծրագրային նյութերը, ունկնդրել Կոմիտասի կատարմամբ որևէ երգ: Երբեմն աշխատում ենք նաև դպրոցի բակում, խոտերի, քարերի վրա նստած, նկարում՝ Կոմիտասի որևէ երգի ներքո: Երեխաները նկարում են այն, ինչ կստացվի այդ երգը լսելիս: Սա օգնում է կապել կրտսեր դպրոցականներին Կոմիտասի հետ, մշակել մաքուր ազգային երաժշտական լսողություն: Կոմիտասը համոզված էր, որ հայ հոգևոր և ժողովրդական երաժշտությունը նույն կազ-մությունն արմատն ու ունեն, և քննադատում էր նրանց, ովքեր մակերեսային և սխալ պատկերացումների հիման վրա հայ երաժըշ-տության այդ տեսակները տարբեր էին համա-րում: Հանրակրթական դպրոցի «Երաժշտութ-յուն» ուսումնական առարկայի ծրագրի և ուսուցման հիմքում ընկած են Կոմիտասի մանկավարժական մոտեցումները: Երաժըշ-տության ծրագրով իրականացվում է հոգևոր երգերի ուսուցում՝ առաջին և երկրորդ դասարաններում ունկնդրման միջոցով, երրորդ, չորրորդ դասարաններից սկսած՝ պարզագույն շարականների ուսուցումով, բարձր դասարաններում հանդիպում են միջին բարդության շարականներ: Մեկ տարվա

	ընթացքում սովորողները անցնում են 3-4 շարական, որը իրականում շատ քիչ է հոգևոր մշակույթի բավարար յուրացման համար: Սովորողը ունկնդրում է և ծանոթանում ազգային երաժտական ստեղծագործության կոմիտասյան մշակման նմուշների հետ: Ուսուցման ընթացքում շատ կարևոր է զգուշավոր մոտեցումը հատկապես կրտսեր դասարանների սովորողների շրջանում: Ուսուցումը պետք է բխի երեխայի շահերից, ունենա երաժշտական լսողությունը, հիշողու-թյունը զարգացնելու, մաքուր երգեցողությա-նը միտված ուսուցում և զերծ մնա կրոնական թեմաներով զրույցներից: Երգերի տեքստերի բացատրությունը պետք է լինեն զուտ տեղե-կատվական և ոչ ավելին: Հատվածները ուսուցանվում են հիմնակա-նում խմբային երգեցողության ձևով: Մինչ երգի ուսուցումը երաժշտության ուսուցիչը տեքստը կարդում է սովորողների հետ, մեկնաբանում է բարդ բառերը, որից հետո նոր տեղի է ունենում երգի ուսուցումը: Երգը ուսուցանվում է կտորներով՝ ոչ միանգամից: հոգևոր երգերի հատվածների ուսուցման սկզբնական փուլը բավականին դժվար է: Սովորողները տեքստերը չեն կարողանում արտասանել, իմաստը չեն հասկանում, մեղե-դին կառուցվածքային առումով բարդ է, դժվար ընկալելի: Հոգևոր երգուսուցման միջոցով զարգանում է

	երեխայի կենտրոնա-ցումը, երաժշտական հիշողությունը, հղկվում է երգեցողության մաքրությունը, կատարողա-կան, որակական առումով սովորողը մեկ քայլ առաջ է անցնում:
Հետազոտության ընթացքը	Երաժշտության խնդիրները քննելիս անպ-այման պետք է հիմնվել փորձի վրա: Ելակետ պետք է ունենալ ազգային դպրոցը, որովհետև չենք կարող արհամարհել այն, ինչը հարա-զատ է ժողովրդին, և հիմնական տեղ տալ կասկածելի նորամուծություններին: Նորամու-ծություն կատարվում է, երբ յուրացվում է ավանդականը: Սակայն ամենամեծ ու ամե-նացանկալի նորամուծությունը կրթության ասպարեզում այսօր այն կլինի, որ ինչ-ինչ պատճառներով իր արմատներից հեռացած ժողովրդին վերադարձվի իր իսկ ստեղծածը: Հայ մեծագույն մանկավարժները ամենամեծ դպրոցը համարել են ժողովրդական դպրոցը և իրենց ստեղծած կրթական համակարգը փորձել են մոտեցնել ժողովրդական դպրոցին, որովհետև վերջինս լավագույն արդյունքնե-րին հասել է բնության թելադրած պարզագ-ույն միջոցներով: Կոմիտասի երաժշտությունը և հանրակրթական կրտսեր դպրոցում Կոմի-տասի մանկական երգերի դասավանդումը հայեցի դաստիարակության

	հաստատուն ճա-նապարհ է: Կրտսեր դպրոցում «Երաժշտություն» ուսում-նական առարկայի գործունեության ձևերն են երգեցողությունը, ունկնդրումը, ծեսերի, ծիս-ական գործողությունների, երաժշտական տո-ների իրականացումը, երաժշտական տեսա-կան գիտելիքները, ռիթմիկ և երաժշտառիթ-միկ վարժությունները, երաժշտական և այլ խաղերը, խաղերգերը, նվագակցությունը «բնական», հարվածային և շրխկան նվագա-րաններով, հնչյունային (բառային) ռիթմի-կան և այլն: Խաղերգերը, բնականաբար, ազգային մշակույթի լավագույն նմուշներից են, որոնք կարելի է կատարել՝ հենվելով ինչպես տեքստի, այնպես էլ մանկան ընկա-լունակությամբ ու զգացողությամբ ստեղծածի վրա: Խաղերգն ուսուցանելիս կարելի է համատեղել խաղը, եթե այն հեշտ է և հնարավորություն է տալիս խաղալով կատա-րել: Պարերգերը կատարվում են համապա-տասխան պարի ուղեկցությամբ պարային պարզ շարժումներով: Աշխատանքային եր-գերն ուսուցանելիս, եթե հնարավոր է տվյալ աշխատանքը կատարել, կատարվում է, ցու-ցադրվում, տվյալ աշխատանքին համապա-տասխան կամ ամբողջական կամ մասնակի գործողություն, որն ընթանում է այդ աշխատանքին բնորոշ որոշակի ռիթմով:

	Բնության երևույթների, կենդանիների մասին երգերն ուղեկցվում են կենդանու, բնության տարերքի ձայնը, շարժումը նմանակելով, որը կարող է ուղեկցվել ձայնային նմանակու-թյամբ և ռիթմիկ նվագակցությամբ (շրխկան, հարվածային, «բնական» նվագարաններ): Կենցաղային, կատակերգեր, այլ երգեր, որոնք ևս կատարվում են՝ ելնելով երգի բովան-դակությունից, բնույթից, ռիթմիկ կառույցից: Կարող են բեմականացվել՝ զուգակցելով պարային կամ այլ շարժումներով, ուղեկցվում են ռիթմիկ նվագակցությամբ և այլն: «Երաժշտություն» ուսումնական առարկայի առաջնային խնդիրն է՝ արթնացնել աշակեր-տին, գիտակցել տալու համար, որ գոյություն ունի երաժշտություն, որ ինքը հանդիպելու է երաժշտությանը: Ոչ թե բացատրության ժա-մանակ երաժշտությունը ենթարկել աշակեր-տի անփորձ և դեռ բավական բնությանը մոտ բնազդային աշխարհին, այլ նրան տեղափո-խել դեպի երաժշտության աշխարհ, վերածը-նել, և հանձնվել երաժշտությանը: Երաժշտու-թյան առարկայական ծրագրի համաձայն կրտսեր դպրոցում (1-4-րդ դասարաններ) «Երաժշտություն» ուսումնական առարկայի ուսուցման նպատակներն ուղղված են սովորողների երաժշտական կրթությանը,

	նրանց մոտ երաժշտական մշակույթի ձևա-վորմանը: Երաժշտության ուսուցման խնդիր-ներն են սովորողներին ներկայացնել բարձ-րաճաշակ երաժշտություն, որը կնպաստի նրանց գեղագիտական ճաշակի, երաժշտու-թյուն ունկնդրելու կուլտուրայի ձևավորմանը, երաժշտության, պարի միջոցով ազգային մշակույթին հաղորդակից դարձնելուն, յուրացմանը, երաժշտական մտածողության ձևավորմանը և զարգացմանը, երաժշտական լսողության, ունակությունների բացահայտ-մանը, ազգային, հոգևոր և դասական նյութի յուրացմանը, երաժշտարվեստի զարգացմանը (մանկական երգչախումբ), գեղարվեստական մտածողության ձևավորում և զարգացում, ընդհանուր զարգացման ապահովում, ստեղ-ծագործական երևակայության զարգացում: Կրտսեր դպրոցում ուսուցանում ենք Կոմի-տասի մանկական հետևյալ երգերը. «Արև, արև, եկ, եկ», «Կաքավիկ», «Քելե, քելե», «Էս առուն», «Հինգ էծ», «Ծողեր ջան», «Զար, զընգը» և այլն: Ունկնդրվող նյութերը ենթա-դրում են. • երաժշտական, գեղագիտական ճաշակի ձևավորում, • ազգային, հոգևոր և համաշխարհային դասական լավագույն ստեղծագործություն-ների իմացություն ունկնդրելու միջոցով:

Ունկնդրվող նյութերն ընտրվում են հայ ազգային, հոգևոր և դասական երգերից, պարեղանակներից, հայ և այլազգի կոմպո-զիտորների լավագույն դասական ստեղծա-գործություններից: Ունկնդրումը հարկավոր է կազմակերպել այնպես, որ սովորողը կարո-ղանա ոչ միայն լսել, այլև ընկալել ստեղծա-գործությունը: Սա, ինչ խոսք, ամենալուրջ խնդիրներից մեկն է, որը դասավանդողը պետք է լուծի: Երբ մենք փորձում ենք վերլուծել ստեղծագործությունը, ծանրաբեռ-նել հիշողությունը անուններով, զրկում ենք երեխային երաժշտությունն ինքնուրույն ընկալելու հնարավորությունից, խանգարում և թույլ չենք տալիս իմանալու՝ ինչ է երաժշտությունը: Ունկնդրումը սկսվում է դեռ նախակրթարանից, որտեղ պետք է հստակ իմանալ՝ ինչ չափով և երբ մատուցել ծրագրով նախատեսված երաժշտությունը: Նախակըր-թարանում ունկնդրվող նյութեր կարող են լինել նաև կրտսեր դպրոցի ծրագրային երգերը, իսկ յուրաքանչյուր դասարանում կարող են լինել հաջորդ տարվա ուսուցման համար նախատեսված ծրագրային երգերը: Սովորողը ծանոթանում է, երաժշտական լսողությամբ ընկալում, իսկ հաջորդ տարի՝ բավական հեշտ սովորում:

Հանրակրթական դպրոցում երեխայի ներ-դաշնակ հոգևոր զարգացման կարևոր

	խնդիր-ներից մեկը ազգային մշակույթի յուրացումն է՝ ավանդույթներ, ծեսեր, տոներ: Բնականոն կյանքով ապրելու պայմաններում ժողովրդա-կան տոները կզարգանային, կփոխվեին հասարակական փոփոխությունների հետ համաքայլ: 21–րդ դարի սկզբին հայտնվել ենք մի տխուր փաստի առջև. մենք կորցրել ենք ազգային շատ կարևոր արժեքներ և փորձում ենք վերականգնել կորցրածը: Այս գործը պետք է սկսել վաղ հասակից, այսինքն՝ ծնված օրվանից: Երեխան դաստիարակվում և սովորում է՝ յուրացնելով մեծերի փոխանցած մշակույթը: Եթե ընտանիքում, հասարակութ-յան մեջ չի պահպանվել ավանդականը, ապա այդ գործն իր վրա է վերցնում պետությունը կամ կրթօջախը՝ սկսելով նախակրթարանից և շարունակելով մինչև դպրոցն ավարտելը: Հանրակրթական դպրոցում սովորում են տարբեր երաժշտական ունակությամբ սովո-րողներ՝ բավական թույլից մինչև շատ լավ, երբեմն՝ փայլուն: Յուրաքանչյուր երեխա երգը կատարում է իր ունակությունների չափով: Ռիթմի զգացողությունը, ի տարբերու-թյուն հնչյունի կոնկրետ բարձրությունն ընկալելու հատկությունից, կա հիմնականում բոլորի մոտ: Երաժշտության ներգործությունը երեխաների ընդհանուր գործունեության վրա ուղեկցվում է այս կամ այն շարժումով:

	Երաժշտության ուղեկցությամբ երեխաները պարում են, խաղում, արտահայտում տարբեր կերպարներ: Կրտսեր դպրոցում ազգային երգերը, խաղ-երգերը, պարերգերը երաժշտական կրթութ-յան մեջ արդյունավետ նյութեր են: Կոմիտասը չէր կարող սխալվել՝ մանուկների հոգևոր դաստիարակության համար տալով ընտրյալ ազգային երաժշտություն: Անհիշելի ժամա-նակներից մայրերը, տատիկները մանուկների հետ խաղում էին մատնախաղեր, ձեռնա-խաղեր, թռցնոցիներ և այլն: Մեկուկես-երկու տարեկան մանուկները յուրացնում էին մոր և իրենց միջև դրսևորվող խաղերը և դրանք փոխանցում մանկական միջավայր: Մանկա-կան տարրական խաղերին փոխարինում են զարգացած և բազմապիսի ձևեր ունեցող պատանեկան շարժական ու գործիքավոր խաղերը: Վերջիններս ներկայացնում են շըն-չառությունն ու վերջույթները, ճարպկությունն ու ճկունությունը, շրջահայեցությունը զարգա-ցնող խաղեր: Մարմնի շարժումների և խոսքի օրգանների համադրումն օգնում է խոսքի լարվածության և միատոնության վերաց-մանը: Ռիթմիկ շարժումների կատարման ժամանակ երեխաների կողմից ձեռք բերված անկաշկանդվածությունը և անմիջականութ-յունը դրական են ազդում

	խոսքի օրգանների շարժողական հատկությունների վրա, խթա-նում արտասանական հմտությունների ձևա-վորմանն ու ամրապնդմանը, դրական ազդում ձայնի, խոսքային շնչառության, խոսքի տեմ-պի, շեշտադրության և մեղեդայնության վրա:

Եզրակացություններ, առաջարկություններ

Վերհանված արդյունքներ, եզրակացություններ, պատասխան հետազոտական հարցին	Հետազոտության արդյունքում եկանք այն եզրակացության, որ չորրորդ դասարանում Կոմիտասի մանկական երգերի ուսուցման արդյունքում սովորողները ճանաչում են հայ մշակույթի բաղադրիչները՝ որպես հայեցի դաստիարակության միջոց, մարդկային զգացմունքների և գործողությունների կողմնորոշիչներ: Աշակերտները ձևավորում են սեփական նախասիրություն ազգային մշակութային ժամանակաշրջանների ուսումնասիրության ընթացքում: Նրանք ի վիճակի են զարգացնել սեփական մշակութային ու գեղագիտական պատկերացումները՝ արժևորելով հոգևոր ժառանգությունն ու մշակութային բազմազանությունը, ճանաչելով հայ ազգային երաժշտական արվեստը և

	ձևավորելով մշակութային գրագիտություն և ճաշակ:
Այլ տեղեկատվություն	

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հանրակրթության պետական չափորոշչի ձևավորման ու հաստատման կարգ: 4.02.2021. N 136-Ն: https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=149788

2. «Երաժշտություն» առարկայի առարկայական չափորոշիչ https://escs.am/files /files/2020-07-15/b04481dd1f12fd897c9c52b7561969d4.pdf – 88 էջ:

3. Հայկական սովետական հանրագիտարան / Վ.Համբարձումյան, Կ.Խուդավեր-դյան - 1974. - Հատոր 5. - էջ 539.

4. Ավագյան Հ. Կոմիտաս վարդապետի բաց ստեղծագործություն հասկացողու-թյունը, Կահիրե, 2019: - 92 էջ:

5. Փոլադյան Ս. Կոմիտաս վարդապետը և նրա ներդրումը երաժշտական էթնոգրաֆիայի մեջ:

6. Գասպարյան Գ. Կոմիտասը ժամանակակիցների հուշերում և վկայություններ-ում, Երևան 2009: - 139 էջ:

7. Աթայան Ռ. Հայ քաղաքային ժողովրդական երգը Կոմիտասի ստեղծագործութ-յան մեջ: Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, № 11: - 1969 Արխիվացված է օրիգինալից 2017-05-21-ին:

Հավելվածներ

Հաշվետվության կցված նյութեր ● Հետազոտության գործիքներ (հարցաթերթիկներ կամ այլ) ● Նկարներ ● Արդյունքներ	